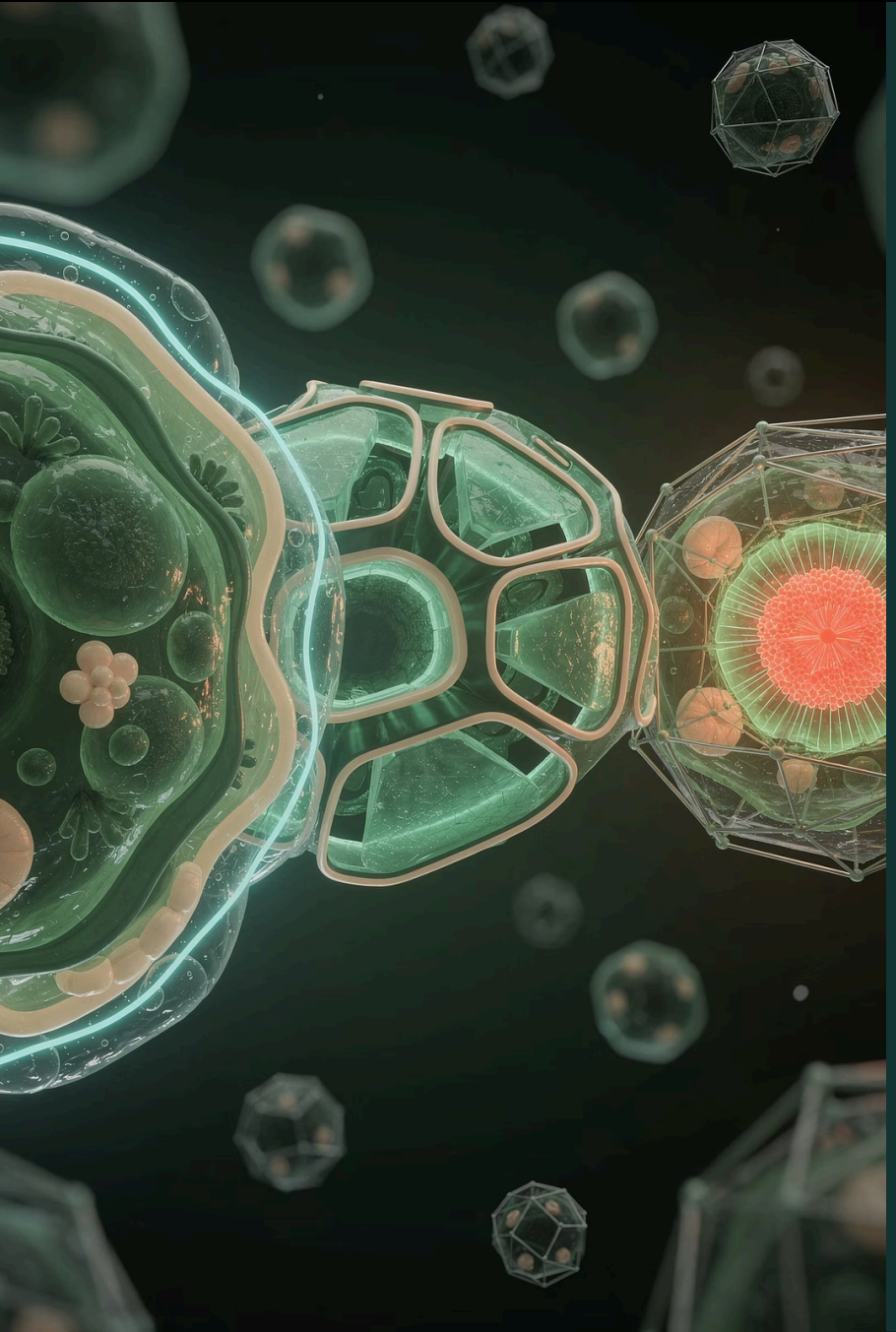

Canlılık Aleminin Üç Temel Tasarımı: Bakteriler, Arkeler ve Ökaryotlar

Ders Sunumu

TERADİĞMA

Üç Domen Sistemi: Canlılığın Temel Mimarisi

Canlı organizmaların sınıflandırılmasında **Üç Domen Sistemi** esas alınır: Bakteriler, Arkeler ve Ökaryotlar.

Temel Ayrım

Bu üç grup, canlılığın en temel ve en derin ayrımını temsil eder

Keskin Sınırlar

Hücresel mimari ve biyokimyasal işleyiş düzeyinde birbirinden keskin hatlarla ayrılır

Özgün Kimlik

Her biri kendi içinde tutarlı, özgün bir biyokimyasal kimliğe sahip olacak şekilde tasarlanmıştır

Merkezi Soru

Bu üç temel mimari planın varlığı, canlılığın kökeni hakkında ne söyler?

Hayat Ağacı Modeli

Tek bir ortak atadan dallanan "hayat ağacı" modeli mi?

Bağımsız Tasarım

Yoksa bağımsız olarak tasarlanmış temel planlar mı?

> Bilimsel veriler ve akli muhakeme, bu soruyu birlikte ele almamızı zorunlu kılmaktadır.

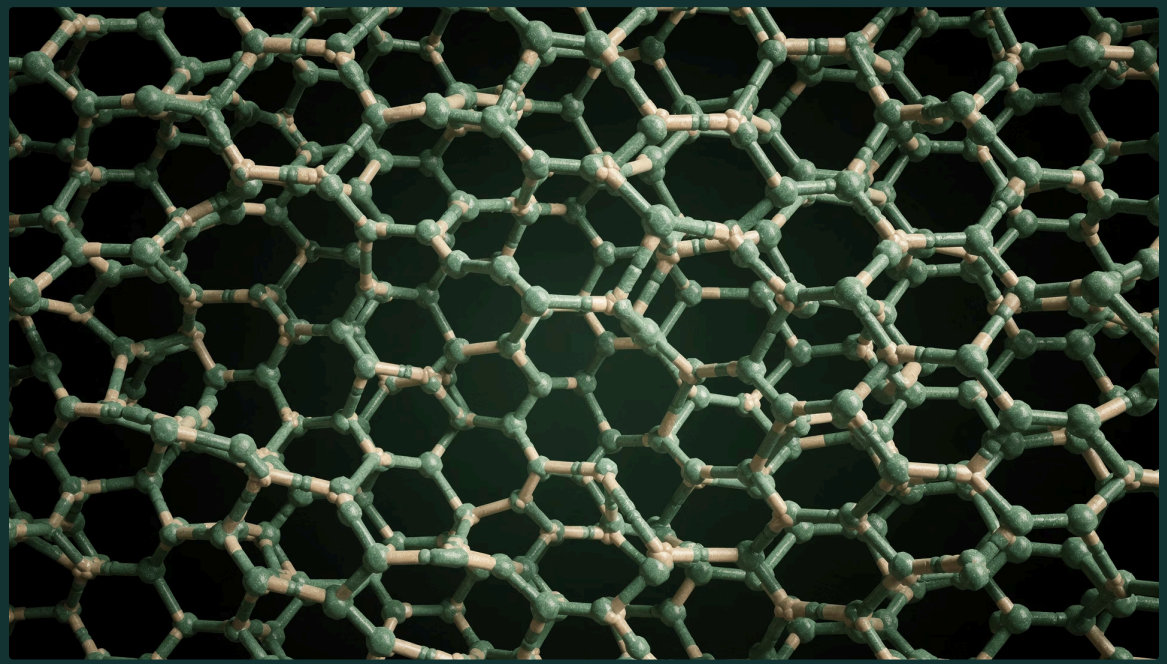

Bakteriler: Peptidoglikan Mimarisi

Bakteriyel hücre duvarının temel bileşeni **peptidoglikan**dır.

- N-asetilglukozamin ve N-asetilmuramik asit şekerlerinden zincirler; bu zincirleri kilitleyen kısa peptit bağlarıyla çapraz bir ağ oluşturulmuştur
- Gram-pozitif bakterilerde kalın peptidoglikan tabakası zarın hemen dışında; Gram-negatif bakterilerde ince tabaka iç ve dış zar arasında konumlandırılmıştır
- Bu yapı hücreye hem mekanik destek hem de iç ozmotik basınca karşı koruma sağlayacak biçimde kurgulanmıştır

Bakteriler: Zar Kimyası ve Genomu

Bakteriyel hücre zarı, **ester bağları** ile gliserole bağlanmış dallanmamış, düz zincirli yağ asitlerinden oluşan fosfolipit çift tabakasına sahip olacak şekilde inşa edilmiştir.

Nükleoid Bölgesi

Genetik materyal, zarlı bir çekirdek yerine sitoplazmada "nükleoid" bölgesinde yoğunlaştırılmış tek ve halka şeklinde bir kromozomda depolanır

70S Ribozomlar

Ribozomlar **70S** boyutunda olup yapısal olarak diğer iki domenin ribozomlarından farklı tertip edilmiştir

Düz Zincirli Lipitler

Ester bağları ile gliserole bağlanmış dallanmamış, düz zincirli yağ asitleri fosfolipit çift tabakasını oluşturur

Arkeler: Peptidoglikan Yokluğu ve Alternatif Duvar Tasarımları

Arkelerin hücre duvarında **peptidoglikan kesinlikle bulunmaz** — bu, onları Bakterilerden ayıran temel yapısal sınırdır.

- Bazı metanojenik arkelerde **psödopeptidoglikan** bulunur: benzer görünümlü ancak farklı şeker ve peptit bağları içerecek şekilde tasarlanmıştır
- Pek çok arke türünde ise kristalize protein/glikoprotein birimlerinden oluşan **S-tabakası** (S-layer) zırh görevi görecek biçimde düzenlenmiştir

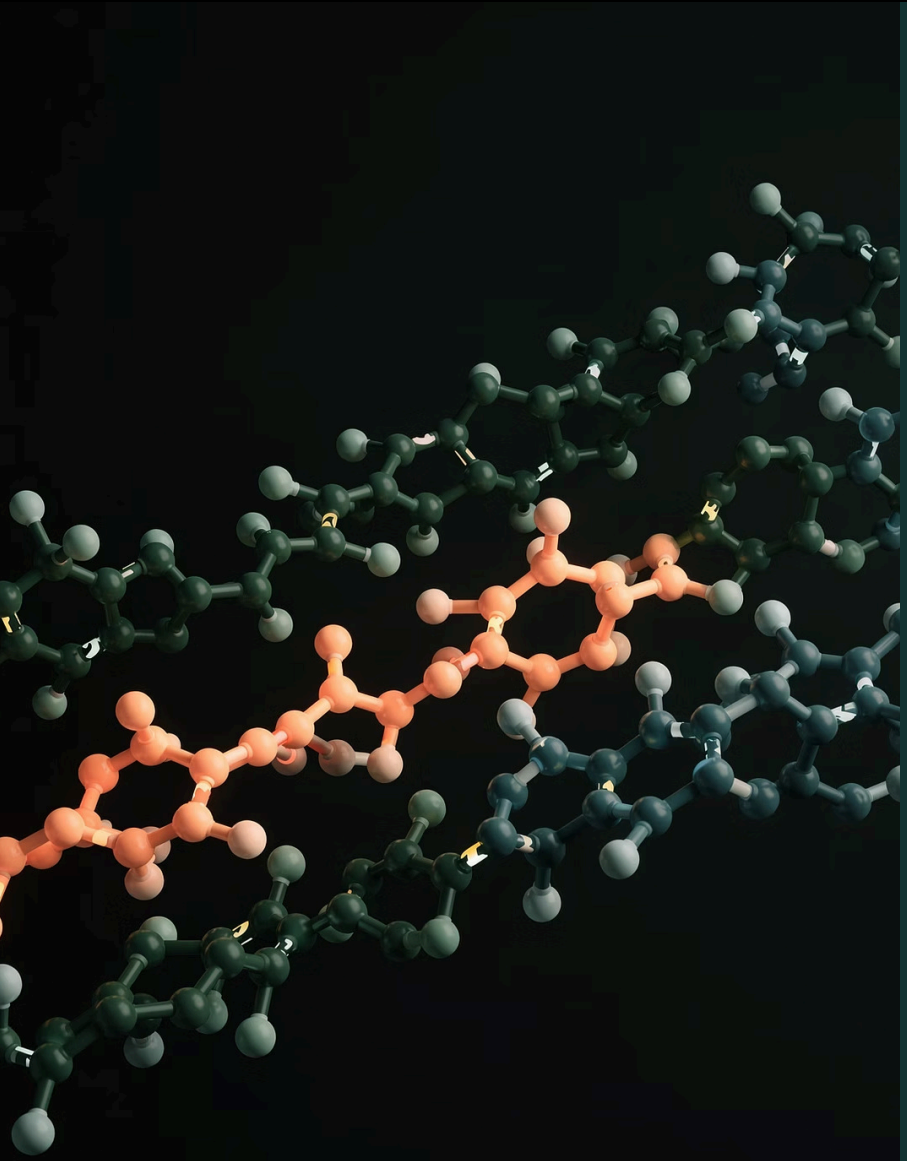

Arkeler: Eter Bağı ve Dallanmış Zincirler

Arke zarı, canlılık alemindeki en özgün kimyasal yapıyla donatılmıştır.

Eter Bağları

Lipit zincirleri gliserole **ester bağları** yerine **eter bağları** ile tutturulmuştur; eter bağları kimyasal olarak çok daha kararlıdır

Dallanmış İzoprenoid Zincirleri

Düz zincirli yağ asitleri yerine **dallanmış izoprenoid zincirleri** kullanılmıştır; bu dallanmış yapı aşırı koşullarda zarın bütünlüğünü koruyacak şekilde ayarlanmıştır

Arkeler: Gliserol Kiralitesi — Aşılamaz Biyokimyasal Sınır

Arkelerdeki en temel farklılık gliserol omurgasının stereo-kimyasında saklıdır.

Bakteriler ve Ökaryotlar

D-gliserol (*sn*-gliserol-3-fosfat) kullanır

→ D-gliserol ile çalışan enzimler L-gliserol ile çalışamaz ve tam tersi de geçerlidir

Arkeler

Bunun ayna görüntüsü olan **L-gliserol** (*sn*-gliserol-1-fosfat) kullanır

→ Bu durum, zar fosfolipitlerinin sentezi için tamamen farklı enzim setlerinin tasarlanmış olduğunu zorunlu kılar

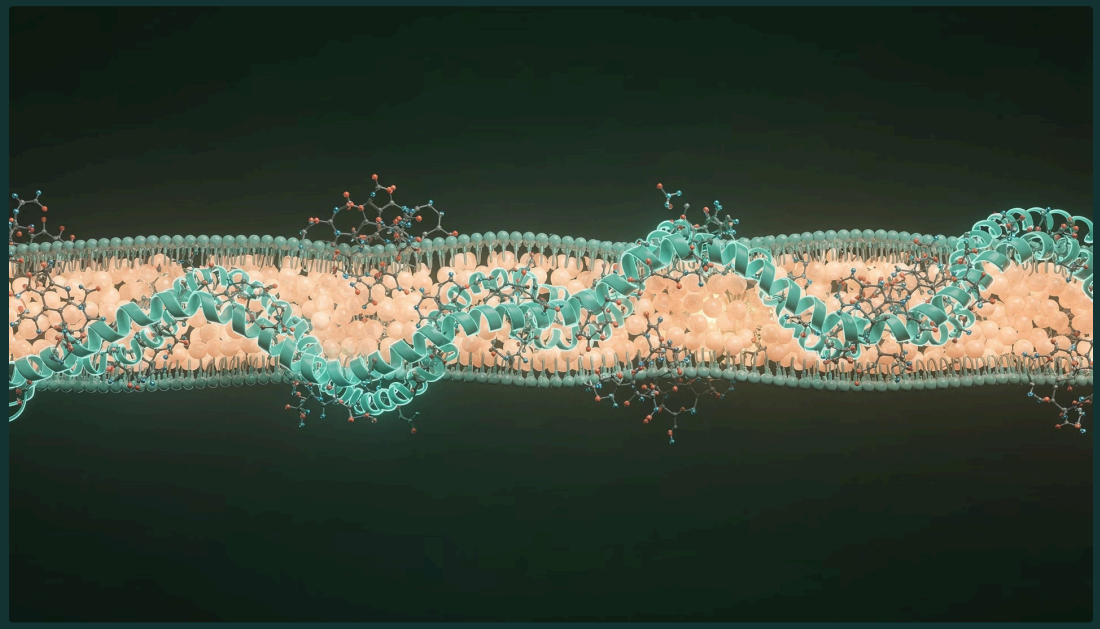

Arkeler: Monokatman Yapısı ve Genetik İşleyiş

Hipertermofil arkelerde lipit çift tabakası yerine **monokatman** kurgulanmıştır: İki fosfolipidin kuyrukları uç uca birleşerek zarı baştan başa geçen tek bir molekül oluşturur; bu yapı yüksek sıcaklıklarda zarın dağılmasını engeller.

- DNA replikasyonu, transkripsiyon ve translasyon mekanizmaları prokaryotik hücre yapısına karşın **Ökaryotlara benzer** şekilde tasarlanmıştır
- Ribozomlar 70S boyutunda olmakla birlikte, içerdikleri bazı ribozomal proteinler yalnızca Arke ve Ökaryotlarda bulunacak şekilde kodlanmıştır; Bakterilerde bu proteinler yoktur

Ökaryotlar: Bölümlendirilmiş Karmaşıklık

Ökaryotik hücrenin en belirgin özelliği işlevsel **bölümlendirmedir**.

Çekirdek

Genetik materyal zarla çevrili bir **çekirdek** içinde korunur

Zarlı Organeller

Mitokondri, endoplazmik retikulum, Golgi aygıtı ve lizozomlar gibi çok sayıda **zarlı organel** ile donatılmıştır

Optimize Mimari

Farklı kimyasal reaksiyonların birbirine karışmadan, optimize edilmiş koşullarda yürütülmesine olanak tanıyacak şekilde kurgulanmıştır

Ökaryotlar: Doğrusal Kromozom ve İntronlar

Ökaryotik DNA, histon proteinlerine sarılarak yoğun biçimde paketlenmiş çok sayıda **doğrusal kromozom** şeklinde organize edilmiştir.

- Genomlarda protein kodlayan bölgeleri (**ekzonlar**) birbirinden ayıran ve RNA'dan kesilip atılması gereken **intronlar** yaygın olarak bulunur
- Ökaryotik ribozomlar **80S** boyutundadır; hem Arkelere hem de Ökaryotlara özgü ek ribozomal proteinler içerir, Bakterilerde bu proteinler yoktur

Üç Domenin Karşılaştırmalı Özeti

Özellik	Bakteriler	Arkeler	Ökaryotlar
Çekirdek zarı	Yok	Yok	Var
Hücre duvarı	Peptidoglikan	Psödopeptidoglikan / S-tabakası	Selüloz / Kitin
Lipit-gliserol bağı	Ester	**Eter**	Ester
Gliserol kiralitesi	D-gliserol	**L-gliserol**	D-gliserol
Lipit zincirleri	Dallanmamış	**Dallanmış izoprenoid**	Dallanmamış
Kromozom	Tek, dairesel	Tek, dairesel	Çoklu, doğrusal
Ribozom	70S	70S	**80S**
Transkripsiyon tipi	Bakteriyel	Ökaryotik benzer	Ökaryotik

Filogenetik Uyumsuzluk: Hayat Ağacının Çelişkisi

Evrensel bir hayat ağacı oluşturma çabaları, hangi moleküler verinin kullanıldığına bağlı olarak sürekli birbiriyle çelişen sonuçlar vermektedir.

rRNA Analizleri

rRNA genlerine dayalı analizler üç domeni ayrı ana dallar olarak gösterirken, farklı protein ailelerine dayalı analizler çoğu kez bu yapıyla çelişen dallanma sıraları ortaya koymaktadır

Beklenti Çelişkisi

Tüm genler gerçekten tek bir ortak kökene dayanıyorsa, farklı gen setlerinin ısrarla farklı "soyağaçları" anlatması beklenmez

Sistematik Uyumsuzluk

Bu yaygın ve sistematik uyumsuzluk, modelin temel bir öngörüsünün yanlışlandığına işaret edebilir

Yetim Genler: Her Türün Özgün Genetik Kimliği

Her yeni canlı türünün genomu dizilendiğinde, genlerin **%10–30 arasındaki bölümünün** bilinen başka hiçbir canlıda homoloğu bulunamamaktadır.

- **Yetim genler** (Orphan Genes) genellikle o türe özgü adaptasyonlarda ve biyolojik süreçlerde işlev görür
- Ortak ata modeli bu genlerin ya tanınmayacak kadar hızlı farklılaşarak ya da *de novo* ortaya çıktığını varsayar; ancak her iki açıklama ciddi teorik zorluklarla karşı karşıyadır
- Bu durum, her canlı grubunun kendine özgü, özel olarak tertip edilmiş bir gen setine sahip olduğu fikrini destekler

UCA Varsayımının Metodolojik Zafiyeti

Douglas Theobald'ın 2010 tarihli *Nature* makalesinde öne sürülen Evrensel Ortak Ata (UCA) kanıtı temel bir döngüsel mantık içermektedir.

Hizalama Ön Kabulü

Protein dizilerinin karşılaştırılması için uygulanan **hizalama (alignment)** prosedürü, dizilerin zaten ortak bir atadan geldiği ön kabulüne dayanır

Döngüsel Muhakeme

Kanıtlanmaya çalışılan şeyi başlangıçta varsaymak **döngüsel muhakeme** hatasıdır

Yonezawa ve Hasegawa (2012)

Aynı yöntemi aralarında hiçbir ilişki olmadığı bilinen iki protein ailesine uyguladıklarında testin hatalı biçimde "ortak kökeni" desteklediğini göstermiştir

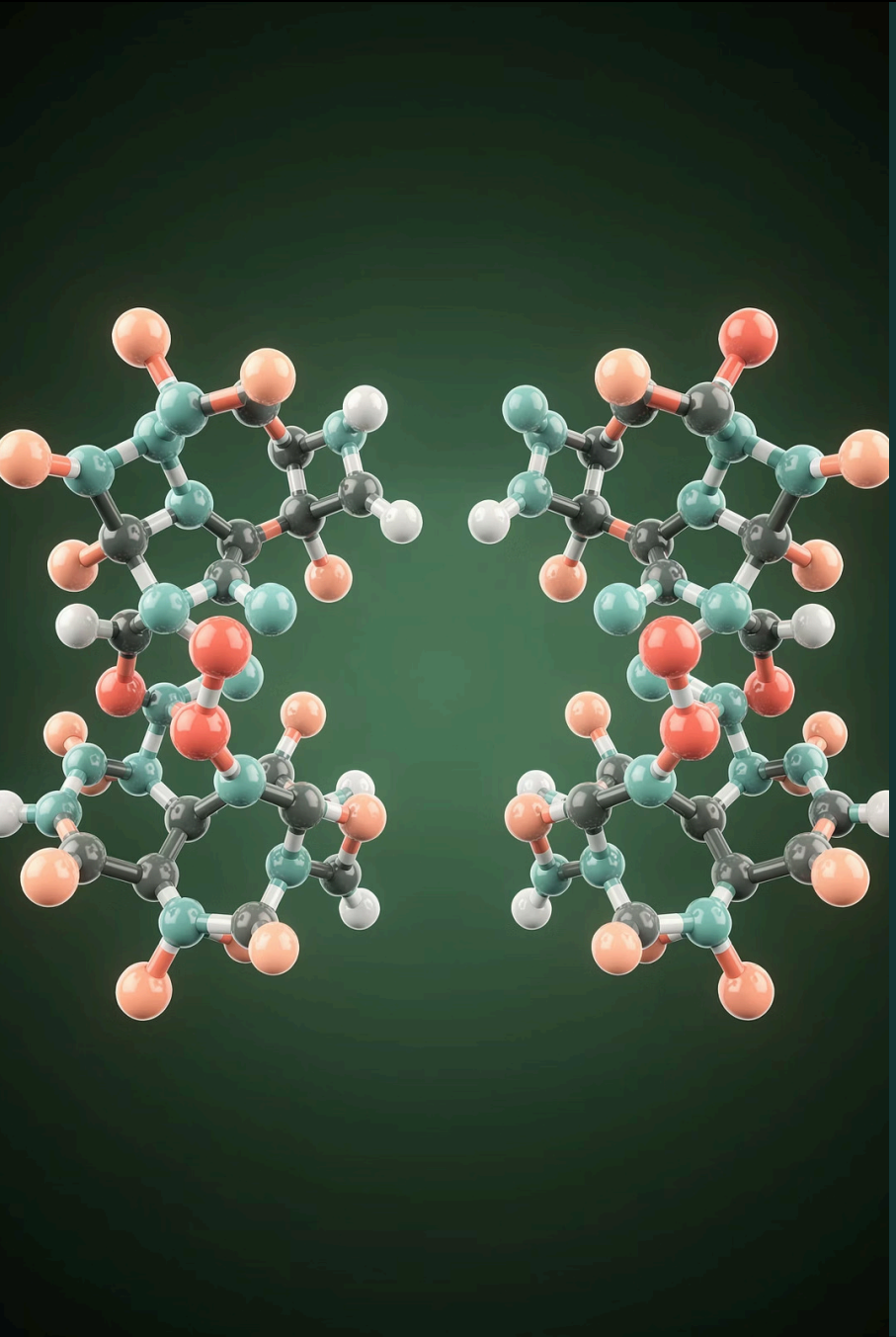

Arkelerdeki Çift Homokiral Tasarım: Ortak Köken İddiasına Meydan Okuma

Standart kimyasal reaksiyonlar, kiral moleküllerin iki formunu her zaman eşit oranda (%50–%50 rasemik karışım) üretir; oysa canlılıkta mutlak bir saflık zorunlu kılınmıştır.

Homokiralite Zorunluluğu

Proteinlerdeki amino asitlerin tamamı sol-elli, DNA/RNA şekerlerinin tamamı sağ-ellidir — bu **homokiralite** olmadan protein katlanması ve DNA sarmalı mümkün değildir

İki Farklı Sistem

Arkelerde **L-gliserol + eter bağı** sistemi; diğer iki domende ise **D-gliserol + ester bağı** sistemi kullanılır

Ortak Ataya Meydan Okuma

En az iki farklı ve birbiriyle uyumsuz homokiral sistemin bağımsız olarak kurulmuş olması, tek bir ortak atadan dallanma fikrini daha da zorlaştırmaktadır

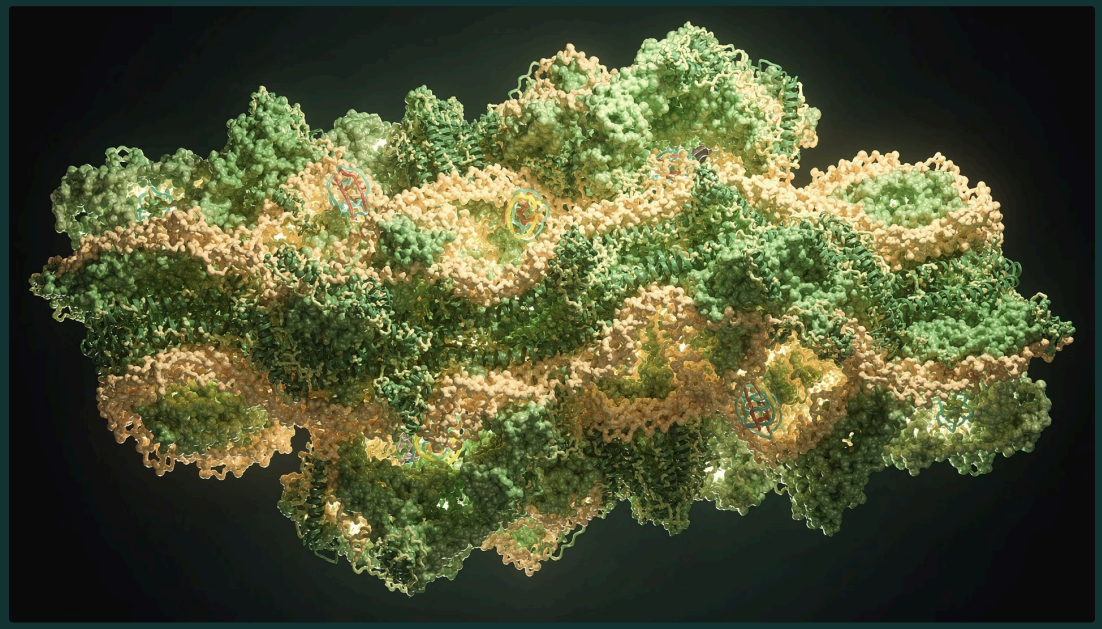

Spliceosome: İndirgenemez Biyomoleküler Makine

Ökaryotik genlerdeki intronların kesilip çıkarılması **spliceosome** adı verilen devasa bir moleküler makine tarafından yürütülür.

- 5 farklı küçük nükleer RNA (snRNA) ve yaklaşık **200 farklı protein** içerir
- Her bir intron üzerinde bu yüzlerce parça hassas bir zamanlama ve koordinasyon içinde bir araya getirilir, kesme-birleştirme reaksiyonları katalizlenir, ardından makine dağılır
- Temel bir bileşen çıkarıldığında tüm sistem işlevsiz kalır; ara formlar herhangi bir işlev avantajı sağlamayacağından bu makinenin kademeli bir süreçle ortaya çıkması mümkün görünmemektedir

Metanogenez Yolağı: Arkeler'e Özgü Entegre Sistem

Metanogenez, yalnızca Arkeler domeninde programlanmış çok adımlı bir metabolik yoldur.

Özgün Koenzimler

Başka hiçbir canlıda bulunmayan özgün koenzimler (Koenzim M, Faktör 420) gerektirir

Bütüncül Sistem

Her adımı bir sonrakine hassas biçimde bağlı, bütüncül bir sistem tasarlanmıştır

İstatistiksel İmkânsızlık

Bu kadar entegre ve özelleşmiş bir yapının tesadüfi adımlarla ortaya çıkması istatistiksel olarak mümkün görünmemektedir

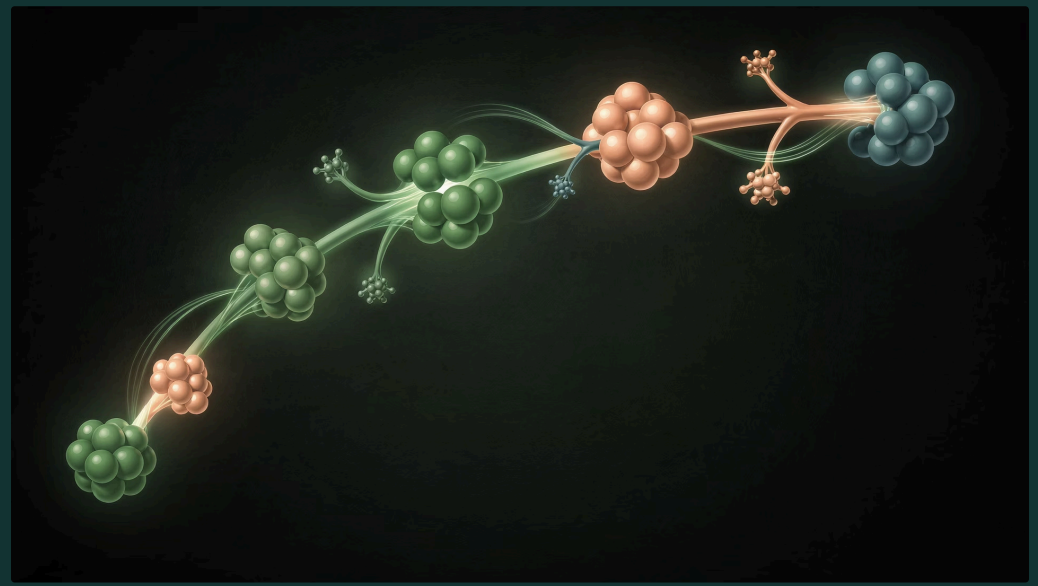

Kombinatoryal Problem: Fonksiyonel Proteinlerin Astronomik Nadirliği

Douglas Axe'in *Journal of Molecular Biology*'de yayımlanan deneysel çalışması, 150 amino asitlik mütevazı bir protein için işlevsel katlanma oluşturacak dizilimlerin oranını ortaya koymuştur.

$$P(\text{fonksiyonel katlanma}) \approx \frac{1}{10^{77}}$$

Astronomik Sekans Uzayı

Olası amino asit dizilimlerinin (sekans uzayının) bu kadar büyük olması, rastgele bir arama sürecinin fonksiyonel bir çözüm bulmasını istatistiksel olarak imkânsız kılar

Karmaşık Sistemlerde Katlanır Problem

Spliceosome veya metanogenez yolağı gibi yüzlerce parçadan oluşan sistemler için bu sorun katbekat büyür

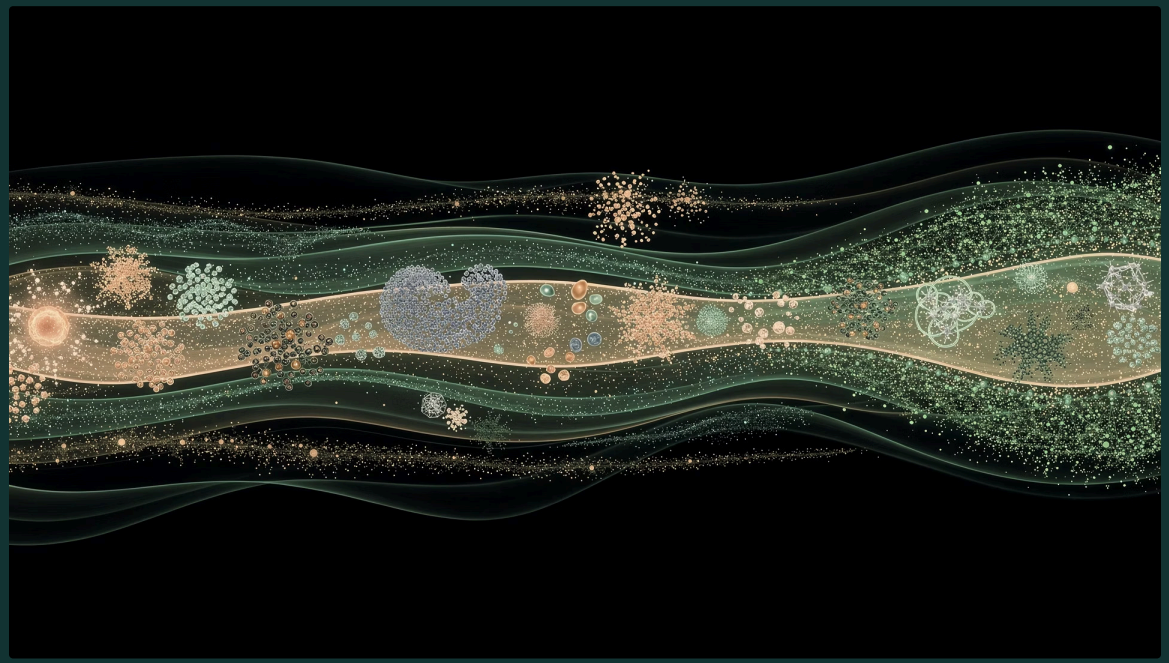

Bekleme Süresi Problemi: Zamanın Yetersizliği

Bir biyolojik yapının ortaya çıkması için birden fazla koordineli mutasyonun gerekmesi durumunda, bu mutasyonların bir popülasyonda tesadüfen sabitlenmesi için gereken süre evrenin yaşını aşabilmektedir.

- Behe ve diğer araştırmacıların popülasyon genetiği hesaplamaları, iki veya daha fazla uyumlu mutasyon gerektiren adaptasyonların bile biyolojik olarak gerçekçi popülasyon boyutlarında makul zaman dilimlerinde gerçekleşemeyeceğini gösterir
- Bu problem, indirgenemez karmaşık sistemlerin materyalist mekanizmalarla açıklanmasını tamamen zorlaştırmaktadır

DNA'daki Bilginin Kökeni: Hammadde ile Sanat Arasındaki Uçurum

DNA'yı oluşturan nükleotid bazları (A, T, C, G) kendi başlarına anlam veya işlev taşımaz; onlar yalnızca kimyasal **hammaddelerdir**.

Fizik ve Kimya Kanunları

Fizik ve kimya kanunları bu harflerin nasıl dizileceğini belirlemez — tıpkı kağıt ve mürekkebin üzerlerindeki şiirin içeriğini belirlemediği gibi

Belirli ve İşlevsel Bilgi

Nükleotidler arasındaki kimyasal bağlar herhangi bir noktada herhangi bir bazın gelmesine izin verir; dizilimdeki **belirli ve işlevsel bilgi** bu hammaddeden kaynaklanmaz

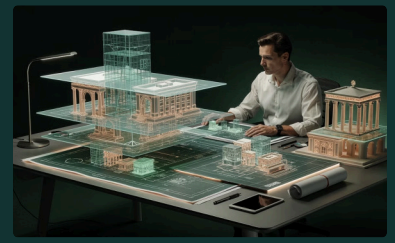

Bilginin Kaynağı

Tecrübelerimize göre belirli ve işlevsel bilginin tek kaynağı ilim ve güç sahibi bir faildir (Meyer, 2009)

Sentez: Üç Tasarımın İşaret Ettiği Hakikat

Sunulan bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo şudur:

Üç Domenin Özgün Yapıları

Bakteriler, Arkeler ve Ökaryotlar arasındaki eter/ester bağı ayrımı, L/D-gliserol kiralitesi, spliceosome ve metanogenez yolağı gibi yapılar — her biri kendi içinde tutarlı, amaca yönelik ve indirgenemez biçimde karmaşık olacak şekilde kurgulanmıştır

Hayat Ağacı Modelinin Sorgulanması

Filogenetik uyumsuzluklar, yetim genler ve UCA testinin döngüsel mantığı, tek bir hayat ağacı modelini ciddi biçimde sorgulatmaktadır

Materyalist Açıklamaların Açmazları

Kombinatoryal problem, bekleme süresi problemi ve homokiralite çözümsüzlüğü materyalist açıklamaların temel açmazlarını oluşturmaktadır